

СТАРОДАВНІЙ ПЕРІОД ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ. НАЙДАВНІШЕ НАСЕЛЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ЗА ПЕРВІСНОЇ ДОБИ

План викладення і засвоєння матеріалу:

- 2.1. Найдавніше населення на території України. Племена трипільської культури.
 - 2.2. Держави Північного Причорномор'я та Криму.
 - 2.3. Античні міста-поліси в Північному Причорномор'ї.
- Документи.
Хронологія історичних подій.
Запитання для самоконтролю.

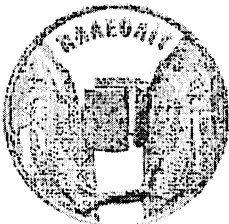
2.1. Найдавніше населення на території України. Племена трипільської культури

Найдавніші люди – *архантропи* з'явилися на території України в кам'яному віці – давньому палеоліті близько **1 млн. років тому** (хоча археологічні дослідження доводять існування людиноподібних істот в середній Африці приблизно 2,5 – 2 млн. років тому). Їх найдавнішу стоянку було виявлено у 90-х рр. XX ст. поблизу с. *Королеве* у Закарпатській області.

Палеоліт поділяється на **чотири періоди**:

- *давній кам'яний вік (палеоліт)* – від 1 млн. р. до н.е. – XIII тис. р. до н.е.;
- *середній кам'яний вік (мезоліт)* – від XIII тис. р. до н.е. – VI тис. р. до н.е.;
- *новий кам'яний вік (неоліт)* – від VI тис. р. до н.е. – IV тис. р. до н.е.;
- *перехідний вік від кам'яного періоду до мідного (єнеоліт)* – IV – III тис. до н.е.

Розвиток людини на території України відбувався приблизно так як і в інших регіонах землі. Протягом *палеоліту* люди пройшли довгий шлях фізичного і духовного розвитку. Близько 850 тис. років назад, в умовах теплого помірного клімату, вони переважно займалися збиральництвом. В умовах похолодання (понад 150 тис. років тому) льодовик сягнув сучасної лінії Львова, Житомира, Києва, Кременчука, люди вимушені були переселитися на Південь чи пристосовуватися до суворого клімату. Вони навчилися видобувати вогонь (близько 100 тис. р. тому), виготовляти одяг зі шкір тварин, шукати печери для захисту і відпочинку чи споруджувати житла із кісток та шкір мамонтів, носили теплий одяг із шкір тварин.

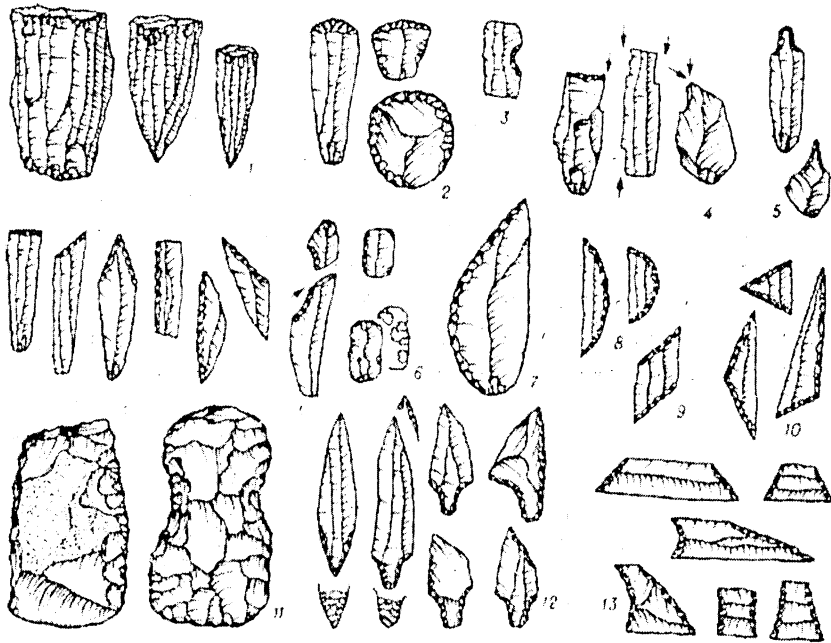
Палеоліт

На зміну першій формі існування людства – людському стаду

На зміну першій формі існування людства – людському стаду – прийшла *племінна община*. На довгий час утвердився *матріархат* – в силу переважання жінки в суспільному, економічному та соціальному житті первісного людського колективу. В цей час виникають первісні форми релігії: *тотемізм, анімізм, магія і фетишизм*, а також найпростіші види мистецтва (про що свідчать залишки наскельних малюнків, розписів, глиняних випалених жіночих фігурок та тварин).

На зміну *архаїтрапам* прийшли *неандертальці* (рештки їх вперше знайдені у місцевості Неандерталь у Німеччині). Близько 40 – 35 тис. років тому неандертальців змінили *кроманьйонці* (від назви печери Кро-Маньйон у Франції) – люди сучасного типу – *homo sapiens*.

У період *мезоліту* у Європі встановився клімат близький до сучасного, що сприяло появі нових занять людей та їх прогресу. Видатним досягненням цієї доби було винайдення лука із стрілами, списа із крем'яною загостреною пластинкою, з'являються нові знаряддя праці: кам'яна сокира, ніж, тесла, долото, рибні гачки, плетені сітки, довбанки (дерев'яні човни із дерева. Один із таких довжиною 9 м зберігається у Полтавському краєзнавчому музеї). Людина в цей час переважно займалася збиральництвом, рибальством, мисливством, приручивши собаку та свиню, побудувавши наземне житло – переходить поступово до скотарства та землеробства.

Деякі характерні класи і типи виробів з каменю епохи мезоліту:

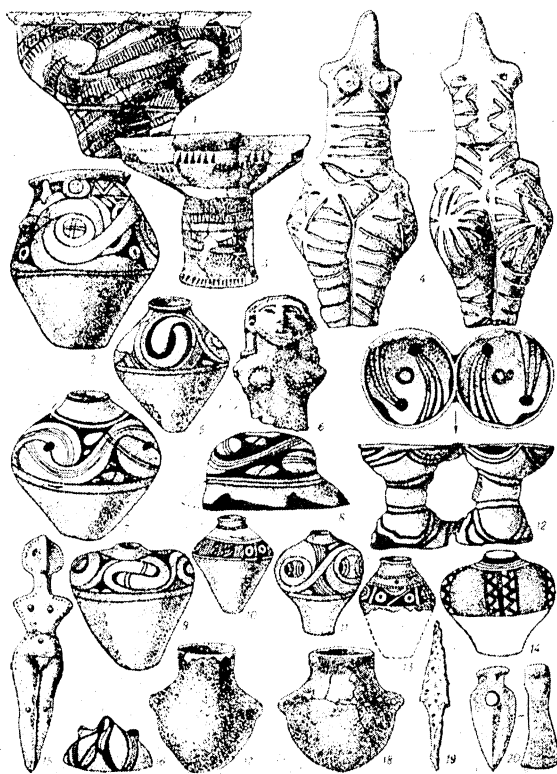
- 1 – нуклеуси; 2 – скребки; 3 – скобель; 4 – різці; 5 – перфоратори (свердло, проколка);
 6 – негеометричні мікроліти; 7 – ніж; 8 – 10 – геометричні мікроліти; 8 – сегменти;
 9 – рямб; 10 – три кутники; 11 – сокири; 12 – наконечники стріл;
 13 – геометричні мікроліти – трапедції

Близько 8 тис. років тому розпочався *неоліт*, який закінчився на південно-му заході України приблизно 6 тис. років тому, а на північному сході тривав майже на тисячу років довше. В цей час відбувається перехід від привласнюючого до відтворюючого типу господарства – так званої “*неолітичної революції*”. Люди почали займатися скотарством (приручили бика, корову, вівцю, козу) та землеробством (вирощували цибулю, часник, різні злакові культури), винайшли кераміку (глиняний ліпний посуд різної форми, ритуальні фігурки), почали використовувати мотику, серп, зернотертки, ткацький станок. Жили невеликими сусідськими общинами у селлах. На зміну матриархату приходить *патріархат* – лад, при якому в общині, у господарстві, роль чоловіка стає домінуючою. Українські археологи відкрили близько 10 неолітичних археологічних культур.

На початку 4 тис. до н. е. люди почали використовувати перший найдоступніший метал – мідь. Розпочався *мідно-кам'яний вік*, який був періодом першого суспільного поділу праці – поділу людської діяльності на землеробство та тваринництво, з'являються перші кочові та осілі землеробські племена. Найвидатнішими відкриттями цього періоду були:

винайдення різних видів ударної, колчохі та рубної холодної зброї, рала, серпа із кремінною вставкою, печі (виготовленої із каменю і глини), багатоповерхового житла, колеса, стола, свердла, мідних прикрас, шила, приручення коня. Понад 1000 знахідок ямно-гребінчастої кераміки та *трипільської культури* свідчать про зв'язки населення України із країнами Східної Європи та Близького Сходу.

В період *енеоліту* – IV – III тис. до н. е. на території України існувала *трипільська культура*, перше поселення якої відкрив Вікентій Хвойка у 1893 – 1896 рр. біля с. Трипілля на Київщині. Глиняні житла на трипільських поселеннях розміщувалися кількома рядами або колами на пагорбах. Найбільші поселення, з населенням не менше 15 – 20 тис. жителів, існували поблизу сучасних сіл Майданецьке, Доброводи і Тальянки під Уманню на Черкащині. Трипільці жили у наземних одно та двоповерхових житлах, де топилося по-чорно-

Трипільська культура:

1 – 3, 5, 7, 9 – 14, 17, 18 – посуд; 4, 6, 15 – статуетки; 8, 16 – кришки; 19 – ніж; 20 – сокира (1–18 – глина; 19 – мідь; 20 – камінь).

му з допомогою кам'яної печі. Трипільці займались скотарством, садівництвом, землеробством, вирощували пшеницю, ячмінь, просо, жито, бобові, абрикоси, сливи, виноград.

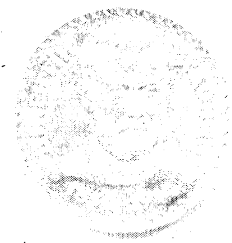
Високого рівня досягло виготовлення глиняного посуду, який мав різну форму і розписувався багатоколірними орнаментами. Суспільство трипільців було патріархальним – на чолі роду стояв старійшина. Як правило, 50 – 100 років трипільці жили на одному місці, а потім (залишивши знаряддя праці, посуд) переходили на нові родючі землі.

Частина трипільських племен покинули територію України, інші – асимілювалися в масі прийшлих племен. Незважаючи на це, ще впродовж великого відрізка часу простежується вплив трипільської культури на племена доби бронзи і залізного віку, які мешкали на території України, Молдавії та Румунії.

Чоловіки –
“трипільці”

Хвойка Вікентій (1850 – 1914) – український археолог чеського походження, першовідкривач трипільської культури. Народився у Семіні поблизу м. Пардубіце в Чехії у селянській багатодітній родині. Початкову освіту здобув у народній школі в с. Семіні. У 1864 р. закінчив комерційне училище в м. Хрудиме, два роки працював у Празі, займаючись садівництвом. Зацікавився книгами із стародавньої історії та археології. У 1876 р. переїхав до Києва, працював учителем німецької мови та малювання, 7 років займався дослідями по вироцненню окремих культур, зокрема проса на дачах під Києвом. В 1883 – 1884 рр. В. Хвойка займався продажем адаптованого в Україні врожайного сорту проса “Росичка”, а у 1885 р. видав першу свою книгу “Росичка”, пізніше – “Хмелеводство и уход за ним”. У 1889 р. нагороджений за успіхи в селекції срібною медаллю в Парижі та дипломом члена Французької національної сільськогосподарської Академії. На місці згорілої дачі, де він проводив свої дослідження, В. Хвойка під час копання нового фундаменту знайшов старовинні скляні браслети, що в подальшому змінило все його життя. У 1890-х рр. захопився археологією, почав проводити розкопки. 1893 – 1903 рр. досліджував Кирилівську стоянку пізнього палеоліту на Старокіївській горі в Києві. У серпні 1893 р. на глибині 19 м. археолог виявив першу в Києві у районі Оболоні палеолітичну стоянку древніх людей, залишки кісток мамута та крем'яні знаряддя праці. У 1893 р. відкрив перші поселення трипільської культури біля містечка Трипілля (нині с. Трипілля Обухівського району Київської області) на Київщині. Він дослідив залишки наземних жител, знайшов велику кількість уламків глиняного посуду, прикрашеного заглибленим орнаментом, біноклеподібні предмети. Досліджував пам'ятки бронзового і ранньо-залізного віків у Середньому Подніпров'ї. У 1899 р. відкрив пам'ятки зарубинецької культури, у 1900 – 1901 рр. – пам'ятки черняхівської культури, вивчав пам'ятки князівської доби на території Київщини та Чернігівщини. Автор праць: “Кам'яний век Среднего Приднепровья” (1899), “Поля погребений в Среднем Приднепровье” (1901), “Городища Среднего Приднеп-

Хвойка Вікентій
(1850 – 1914)

Трипілля

ровья, их значение, древность и народность” (1905), “Древние обитатели Среднего Приднепровья и их культура в доисторические времена” (1913). У 2000 р. Національний банк України випустив ювілейну монету, присвячену 150-річчю з дня народження вченого. В Києві його іменем названа одна із вулиць, встановлена окрема наукова премія його імені для археологів. У 2006 р. побачила світ книга І. Чернякова “Вікентій Хвойка”.

Трипільська культура на території України IV – III тис. до н. е.

Розселення	Заняття	Знаряддя праці	Суспільний лад	Побут, світогляд
Прожили на території від Слобідської України до Карпат, від Полісся до Чорного моря (Із 1896 р. від відкриття першого трипільського поселення І. Хвойкою до початку XXI ст. археологами досліджено понад 1000 трипільських поселень)	Орне землеробство; садівництво; осіле скотарство; ремесло (гончарство, виготовлення прикрас із міді, рогу, дерева, будівництво дерев'яних жител)	Навчилися виплавляти та використовувати мідь, застосовувати свердло для ви – свердлення отворів у камені, дереві, землю обробляли дерев'яною сохою, використовували простий ткацький верстат, випалювали ліпний глиняний посуд переважно із “звіриним орнаментом”	Рід, що ділився на великі патріархальні сім'ї, залишки матриархату	Будували наземні одно та двоповерхові житла, протоміста. Трипільці мали своєрідні уявлення про людину, землю, зірки, Сонце, небо, воду. Їх називали сонцелюбами та носіями знань. Існував буквено-звуковий алфавіт.

2.2. Держави Північного Причорномор'я та Криму

На рубежі II – I тис. до н. е., тобто понад 3 тис. років тому, на території України з'явилися місцеві жителі лісостепу – племена чорноліської культури та кочові племена із Сходу, які навчилися плавити залізну руду, виготовляти з неї знаряддя праці і зброю. З цього часу розпочинається *залізний вік*. Із зникненням бронзового віку йде процес поступового розпаду первіснообщинного ладу та визрівання передумов для створення племінних союзів і держав.

Удосконалення знарядь праці, поява нових технологій обробки землі, будівництво укріплених міст, торгівлі, ремесел, розвиток мови та поява письма, привели до зростання продуктивності праці, появи надлишків товарів, із VII ст. до н.е. – монет як міри вартості, грошового обігу між племенами. Все це сприяло виникненню перших рабовласницьких держав в Європі та Азії. Виключенням не була степова зона України, де згідно перших давньогрецьких творів “*Iliadi*” і “*Odyssey*” Гомера та *Біблії* ми дізнаємося про найстарішу назву Північного Причорномор'я – *Кімерія*. Гомер описує наш край як країну вічного морозу і туману: